

חֹבֶרֶת רִיטוּבָה

תוספת לספר הזכרון

אוגוסט 1977

מנחם-אב תשל"ז

חֹבֶרֶת רִיטוּבָה

תוספת לספר הזכרון

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

אוגוסט 1977

מנחם-אב תשל"ז

בחבורת:

כפתת החבורת — ארגון יוצאי ריטובה בישראל ובתפוצות

אישי ריטובה

שמעון ברקול

הרב דב צבי היימן

הרבנית בילה ליפוביץ

טויבע גולדברג

הרה"ג אליהו יצחק פריסמן, ז"ל — חנוך (זונדל) פריסמן

ר' מרדכי הלוי קרסנפולסקי, ז"ל — יצחק דב קרן

זכרונות מבית אבא — לאה גרושלבסקי-מילמן

משה כוס — א. ל.

מרדכי יצחק סגל — א. ל.

ר' אלתר לויטה, זכרוננו לברכה — ארגון יוצאי ריטובה, הרב א. שורין, ז. ליסון.

טקס חלוקת הספר — ארגון יוצאי ריטובה

א יזכור-בוך וועגען מיין היים שטעטלע ריטעווע — הרב אהרן ב"צ שורין

תיקונים והשמטות

אחרית דבר — המערכת

בפתח החוברת

ונתתי לחם בנתי ובחומותי יד ושם —

שם עולם אתו לו, אשר לא יכרת.

(ישעיהו נ"ו, א')

הדבר אשר לא נתן לנו מנוח, מתן יד ושם לעיירתנו ריטובה, קם ונהיה. הוא יצא מתחום התקווה והמשאלות והופיע בצורת גל-עד לזכר ריטובה.

עם הופעת ספר הזכרון לעיר הולדתנו ריטובה, ראינו חובה, להוציא חוברת מיוחדת — כתוספת לספר. בחוברת הכנסנו תיקונים לטעויות ושיבושים שחלו בספר, וכן הובלטו מספר אישים שמשום מה לא הוכנסו לספר, ולבסוף אנו מביאים — חלק זעיר — ממכתבי ההערכה שהגיעו אלינו.

אכן, גאים אנו על עבודתנו הקדושה, הוצאת ספר הזכרון, בה נחקקה לעד דמותה של ריטובה על עברה המפואר, אישיה הדגולים ומוסדותיה החשובים, חייהם ופעליהם, שאיפותיהם וגעגועיהם של כלל תושביה, ועל כולם דרכם האחרונה על קידוש שם שמים ושם ישראל.

עד היום, כמו אין השרידים ילידי ריטובה משלימים עם אימת כליונה. ועד היום הם כמתרפקים על הבית ההוא בזיו ובטהרו, בדלותו ובחומו, בטובו וביקרו. מזדהים עמו, גאים עליו, על שלימותו ויציבותו וחיותו הפנימית, וגעגועים עליה באהבה, וריגשת ליבם עומדת בין דפי הספר.

גאים אנו על בני ריטובה. בכל מקום הימצאם בארץ ומחוצה לה, ריכוז מפתיע של רבנים, סופרים, מורים, עסקנים וחלוצים שאין ערוך לתרומתם, לחיי יצירה. גידולם בעיירה המוקפת שדות ויערות, בדוחק ובדלות וכולם חניכי הישיבה, גם במרחקים — תורתם במעיהם, ובכל מקום ניכרים אנשי ריטובה בסגולותיהם הטובות.

לא בלי ריגשה מיוחדת, הגיעו זה אחר זה, מכתבי הערכה חמים לאחר הופעת ספר ריטובה. אם כי יודעים אנו שלא הגענו לשלימות. ברם, החומר העשיר והמגוון, שנצטבר בספר, באמצעים דלים, תוך קשיים מרובים. עיצובו של הספר, שלמותו ורמתו, הערכתו ורשמיו המובאים בחוברת, מקנים לנו את ההכרה שעשינו במיטב יכולתנו להעלאת דמותה של קהילתנו הקדושה והנצחתה על אישיה, מוסדותיה, מפעליה והמוני יהודה הנלבבים.

בני עירנו היקרים,

אנו מוסרים לכם את החוברת.

אנא הואילו לצרפה כתוספת אל ספר ריטובה.

כנר נשמה לדורות העבר ולטבוחי החורבן
ואורו זרוע — גם לדורות הבאים.

אנו מרגישים, כי פרענו חוב שחבנו להורינו, לאחיותינו, לאחינו,
לקרובינו, לחברינו, לידידינו ולכל בני עירנו.

זוהי מצבה יחידה — אותה יכולנו להציב להם.

בכבוד וביקר,

ארגון יוצאי ריטובה
בישראל ובתפוצות

אישי ריטובה

לבני ריטובה באשר הם שם!

אם יקום בנך או נכדך, וישאלך:

על עיירתנו ריטובה המזהירה.

ובאם תרצה להנחיל לו מושג על כך.

אל תספר לו על ריטובה היפה,

על גני נוי, על שדות מוריקים ופרחי בושם —

ספר ו ש נ נ — לבנך:

על הדמויות הנפלאות, שעיצבו את דמותה

הרוחנית של ריטובה.

דמויות מופלאות שהאצילו מרחן

על העיירה, על חייה הציבוריים,

התרבותיים והכלכליים —

על מוסדותיה ומפעליה.

ראה בספר ריטובה:

ריטובה, הרבנית תורנית דף 67—89

אישי רוח ודמויות דף 92—109

המשך בחוברת זו.

אישי ריטובה

שמעון ברקול, ז"ל

(תמונתו בספר ריטובה, עמוד 102)

ברקול שמעון, בר' ישעיהו משה ופועה. נולד בעיירה ריטובה (ליטא) בי"ח אייר תרנ"ז.

הניח החדר, ישיבת סלבודקה וטלו. הוסמך להוראה על המוסרניים. היה פעיל בארגונים ציוניים בגולה.

בשנת תרפ"א עלה לארץ. מאז ועד יום מותו עבד בשירות עיריית תל-אביב. לפני עלייתו לארץ נשא לאשה את דבורה בת אהרן וחנה זקס. עבד תחילה כפקיד ב"ועד תל אביב" ואחר כך עבר לעירייה עצמה. היה עוזרם הנאמן והמסור של ראשי העיר: מאיר דיזנגוף וישראל רוקח. מילא תפקידים שונים, מזכיר מחלקת הכספים, מנהל מסי עקיפין (תו מגן), מנהל מחלקת מסי ההערכה (שומה), טיפול בקרקעות והעברות בטאבו של נכסי העירייה. בשנת תינו האחרונה היה מנהל המחלקה לעבודה סוציאלית. כמו"כ שימש כמה שנים כמ"מ מזכיר העיר.

מאז הגיע למולדת היה "האנציקלופדיה החיה" של עיריית תל-אביב. היה בין גואלי אדמת גואלי (חוף ימה של תל-אביב), ושל תחנת האוטובוסים המרכזית. מידי משפחת גאבולסי.

היה בין מיסדי גן החיות בתל-אביב וממבטיחי קיומו. על כן הוקדש על שמו. האקוריום שבגן החיות. היה בנאי חפשי ב"לשכת חירם".

נוסף על תפקידיו הרשמיים, הוטלו עליו בזמנים שונים שורה של תפקידים בלתי רשמיים אחרים, מעולם לא התגנדר בהם. כאשר היה מספר על פעולה זו או אחרת, העומדת למצוא את סיומה המוצלח, היה מעלה על שפתיו את שמותיים של כל אלה שטיפלו בדבר חוץ משם עצמו. למרות שהכל ידעו יפה, כי ידו של ברקול היתה בכל. וכי למעשה, הוא ולא אחר סייע במיטב יכולתו לראש העירייה לבצע את הפעולה האמורה. צריך היה לראות את פניו הקורנים, כשראש העירייה הודיע מעל במת העירייה על הישג בשטח זה או אחר...

כשמש "תו מגן" היה בלתי חוקי, והוא נגבה מטעמים מוסריים בלבד, והדאגה היתה כיצד להטילו על הציבור, נמסר התפקיד לברקול, והוא אשר הצליח לשכנע את בעלי בתי הקפה וכן את המלצרים להפצת "תו מגן" כאילו היה מס חוקי.

רצה הגורל שיהיה נוכח בטרם נלקח לעולם האמת, בישיבת מועצת העירייה, בה הודיעו רשמית על הפיכת תו מגן למס חוקי, וכן העברת גן החיות כמוסד עירוני. ברקול היה ממניחי היסוד לארגון סקידי עיריית תל-אביב, ואף הקים את קופת התגמולים של עובדי העירייה.

גולת הכותרת של מידותיו התרומיות היא המידה של אהבת ישראל. ש. ברקול קיים את המקרא „ואהבת לרעך כמוך“ בתכלית הפשטות והעמקות גם יחד, בצורה כל כך טבעית. ובאופן כל כך נוגע ללב, על כן אהבוהו וכאשר עובד היה נתון במצוקה היה פונה אל ברקול, כי ידע שלא ישיב פניו ריקם ויעמוד לימינו בעצת טובה ובעזרה ממשית.

את הנהלת המחלקה לעבודה סוציאלית, שהינה אחת המחלקות הקשות והמסובכות ביותר, שדרשה ממנו מאמץ נפשי בלתי רגיל, קיבל המנוח עפ"י בקשתו האישית של ראש העיר דאז, ישראל רוקח.

שנת עבודתו של ברקול במחלקה לעבודה סוציאלית, היתה שנת ברכה. כי עבודתו לא היתה שיגרתי, היתה זו עבודת קודש. „עבודה שבלב“. כל מר נפש רחמן ורגוז, שנכנס לחדרו, יצא שקט ורגוע. ברקול ידע כיצד לחדור לליבו של אומלל, הוא היטיב לחדור לנפש הזולת השרוי במצוקה, ולשתף עמו רגש — בסבלו ובצעריו.

בימי כהונתו המעטים, במחלקה לעבודה סוציאלית, הצליח להעמיד את עבודתו על בסיס של עזרה קונסטרוקטיבית. יודע אני — היה אומר — כי לא יחדל האביון מקרב הארץ, ברם עלינו לצמצם ככל האפשר את הנזקים ולהפכם לכוחות פרודוקטיביים. ואמנם, בתקופת עבודתו כמנהל המחלקה לעבודה סוציאלית סידר כמה וכמה משפחות נצרכות בעיסוקי פרנסה. וראה פלא, הרבה מאלה שהיה נדמה, כי אין להם כבר תקנה, ותמיד יפלו למעמסה על הציבור, מצאו על ידו סידור מתאים והפכו לבעלי עמדה ללא היוזקות לזולת. לעומת זאת, החולים הכרוניים והנכים, למענם הסדיר, כי אין להם להתרוצץ במשרדים, אלא שבכל חודש היו מקבלים בקביעות את התמיכה מטעם העיריה.

רעייתו של שמעון ברקול, דבורה בת ר' אהרן וחנה זקס ז"ל, היתה מסייעת בהרבה לבעלה, וגם הגישה עזרה בסתר, לקרובים ולרחוקים בכל המובנים. ביתם היה פתוח לרווחה לכל בני העיר בימי עלייתם ארצה. היא גם דאגה להגשת כל עזרה כספית, ביגוד, סיוע בהשגת דוור, וכן לאישפוי בשעת הצורך בבית החולים. ועל מנת להגיש עזרה לנזקים, בשעת הצורך טיפלה גם בילדי החולים.

נפטרה ב"ז באייר תשכ"ד.

ונסיים רשימתנו, על שמעון ברקול ונציין: כי כל המידות הטובות שמנו חכמים, נמצאו בו. כל סגולות היקר של אניני הדעת ואצילי הנפש.
יהא זכרו ברוך!

הרב דב צבי היימן

(תמונתו בספר, עמוד 83)

הרב דב צבי היימן נולד בריטובה לאביו הרבני הנכבד ר' משה אהרן זצ"ל, בר' הרב ר' ישראל שלום זצ"ל הנודע בשם דער 'לאמזער מגיד, ולאמו דאבע פעשע ע"ה, בתו של ר' אברהם יצחק שלומוביץ.

הוא למד תורה בנערותו מרבו הרב ר' אברהם שמעון גפן שליט"א, בנו של הרב דמתא, כעת תושב בני-ברק.

בשנות המלחמה העולמית הראשונה, כאשר לא היה אפשרות לצאת מהעיר ולנסוע לישיבה, נאספו כעשרה בחורים ועליידם נוסדה ישיבה. שני אברכים גדולי תורה שגרו אז בריטובה התנדבו להגיד שעורים לפניהם. האחד הרב הגאון ר' יוסף זאב ליפוביץ זצ"ל, שהיה מן התלמידים המצויינים בסלובודקה, והרב הגאון ר' משה שורין זצ"ל, שהיה אח"כ מן הרבנים החשובים באמריקה. גם הרב דמתא, בימים ההם, הרב הגאון ר' משה רחין זצ"ל שהיה אב"ד דחואדן ובימי המלחמה גם אב"ד בריטובה, עזר להתפתחות הישיבה.

כשנסתיימה המלחמה בשנת 1918 נסע הרב היימן עם יתר בני הישיבה בריטובה ללמד בישיבת טלז. הוא שהה שם במשך שלוש שנים, ובשנת תרפ"א (1921) נסע ללמד בישיבת סלבודקה.

בשנת תרפ"ד, כשהגאון ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל, ראש ישיבת סלבודקה עם יתר המנהלים החליטו להעביר חלק מן הישיבה לארץ ישראל, ולייסד ישיבה בעיר האבות חברון, היה הרב היימן מן התלמידים הראשונים שעלו מסלבודקה לארץ ישראל. בחברון שהה חמש שנים עד ימי הפרעות בי"ח אב תרפ"ט. באותה שבת פר' עקב לא היה הרב היימן בחברון, על פי השגחת ה' היה בתל-אביב. באותו זמן, נשא לאשה את הענא רבינוביץ ממניאפוליס מינגעסעטא. הרב היימן המשיך את לימודיו בישיבת חברון, שהועברה לירושלים אחרי הפרעות, עד לשנת תרצ"א (1931) ואז החליט לנסוע לאמריקה, כי היה מאוד קשה, באותם הימים, להסתדר בארץ ישראל. הרב היימן הוסמך להוראה מרבו המוכהק הגאון ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל ראש ישיבת סלבודקה וחברון, מהגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל אב"ד דסלוצק, וראש ישיבת „עץ חיים" בירושלים. וכן מהגאון ר' אלי קלצקין זצ"ל אב"ד דלובלין שהתיישב בירושלים.

לאמריקה הגיע בחודש מנחם אב תרצ"א, ולאחר ששהה כמה שבועות בניו-יורק, וביקר יחד עם רבו הגאון ר' יחזקאל סרגא זצ"ל, ראש ישיבת חברון, בעיר סיסטבורג לצורך ניהול תעמולה לטובת הישיבה במשך חודש חשירי. נסע למינגעאפוליס לבקר את הורי רעייתו. בהגיעו לשם, נתקבל מיד כרב בבית הכנסת הגדול ביותר בעיר, הידוע בשם „כנסת ישראל".

הרב היימן כיהן פאר, באותו בית כנסת חמש עשרה שנה, לקח חלק פעיל בכל עניני העיר, ושמר נודע בין הרבנים החשובים באמריקה. היה חבר באגודת הרבנים

ולקח חלק פעיל בכינוסים של אגודת הרבנים דאמריקה וקנדה. עשה הרבה לטובת הישיבות ולטובת ארץ ישראל. הוא נבחר לנשיא של המזרחי במינעאפוליס, ואח"כ לחבר הוועד הארצי של המזרחי באמריקה. בשנת תש"ו (1946) הוזמן לבילטמור כמנהל בישיבת חפץ חיים דבילטמור. שם עבד במסירות גדולה לפיתוח הישיבה הנודעת כיום בין הישיבות החשובות באמריקה, עזר בהרבה להקמת הבנינים החדשים ונשא בעול התקציב.

הרב היימן זכה לגדל בנים ובני בנים, בני תורה ואנשי מעשה. בנו הרב ישראל מאיר שיחי, מגיד שיעור בישיבת דלוגביטש ניו-יורק. בנו הרב אברהם שיחי ומשפחתו קבעו את מושבם בירושלים. משנת תשכ"א (1961) הוא מכהן כמנהל קרן חינוכי על שם קנדי להקמת בנינים, בעד מוסדות חינוך בארץ ישראל. הרב היימן קבע את דירתו בירושלים.

הרבנית (ביילע) בלהה ליפוביץ

(על הרב יוסף ליב ליפוביץ, בעלת של הרבנית,

מובא בספר, עמוד 87)

הרבנית (ביילע) בלהה ליפוביץ בת ר' נחמן ושרה אוידובך, עלתה לארץ ביחד עם בעלה הרב יוסף זאב ליפוביץ בשנת 1923. ביתם שברחוב לילינבלום היה פתוח לכל נצרך, קרוב ורחוק, בימות החול, בשבתות ובמועדי ישראל. היא היתה מארחת ביחד עם בעלה, הרבה תלמידי תכמים וסתם אנשים נצרכים אחרים. במשך כל ימות השנה, אחר הסתלקותו של בעלה, היא המשיכה לנהל את ביתה. היא דאגה לרכוש ולהוציא כתביו.

נר לנשמתה הטהורה של אמנו

טויבע גולדברג, ז"ל

כשאבינו ר' חיים בן ר' בערל ריטעווער (אשר היה דור שלישי של הרג"א מוילנה) נפטר, היתה אמנו בת 29 ונשארה עם ששה ילדים: שושנה, אלתר, שמעון-דוד, אברהם-יצחק, חיה-שרה'לה, אשר נפטרה חודש ימים לאחר מות אבא, ובאותו שבוע שאבינו נפטר, נולדה ילדה וקראו לה חנה ויסל לזכרו של אבא חיים. אחותנו חנה נמצאת בישראל עם בעלה זאב ובתם יונה. — שלא מעט משנותיה וכוונותיה תרמה לבנין הארץ.

כי צד גידלה ופירנסה אמנו האומללה את בניה? תקצר היריעה מלספר את התלאות, הסכנות והפחדים אשר היו מנת חלקה במטרה לפרנס את משפחתה, בכוחותיה הדלים, שלא תצטרך, חס וחלילה, לבקש עזרה ממישהו, ואמנם הצליחה, ילדיה לא סבלו חרפת רעב וגם בגד לא חסר, וגם שכר הלימוד שולם בזמן ובדיקנות. אבל לפני שדאגה למחסורם הפיזי של ילדיה, דאגה בראש וראשונה שכל הילדים ילמדו והיו מחונכים, על אף שלא היתה "עין" של אב שישגיח עליהם. ותודה לאל, כל הילדים גדלו ללא סטיה מדרך הישר.

וכאן לא אשכח להזכיר את שארנו היקר ר' אורי ברמן ז"ל ואחותו לאה ברמן-משקס הנמצאת שנים רבות בישראל בירושלים עיר הקודש. הם חשו חובה קדושה להשגיח על הילדים הצעירים ובמסירות נפש עזרו לאמנו להתגבר על צרותיה וייסוריה.

לימים נודע לנו שלמונטריאול אשר בקנדה הגיע אחיו של אבינו ז"ל, הרב אהרן זלמנוביץ מרוסיה. ר' אורי ברמן, אשר נשאר בחוסר כל אחרי שריפה שכלתה את כל רכושו, התקשר אלי, אל הדוד ר' אהרן, וביקש ממנו שישלח לו דרישה כדי להגר לקנדה, ואמנם לא לקח הרבה זמן ועוד באותה שנה נסעו אורי, אשתו ושתי בנותיהם לקנדה. עוד בטרם הספיקו לפתוח את מזוודותיהם, התחילו לדאוג לאמנו והיתומים שלה. לא עברה שנה ומצאתי עצמי ע"י שולחני של הדוד ובני משפחתו. היה טוב להיות במתיצתו של האדם הנפלא הזה שהיה יחיד במינו וקשה לתאר את כל מידותיו הנעלות. במשך 9 השנים שישכתי בביתו לא הרגשתי אף פעם שאינני רצויה, או שנגרמה לי, חס וחלילה, איוו נעימות. רק הגעועים העצומים אל אמא ויתר בני המשפחה, ביודעי באיזה קשיים הם חיים שם, העכירו את רוחי. כעבור שנתיים הצלחנו להעביר אלינו את שני אחי התאומים, שמעון ודוד ואברהם יצחק (נפטר בר' בשבט תש"ל, ביום זה אני כותבת את השורות האלה).

הסתדרנו פחות או יותר והתחלנו לדאוג להעביר את אמא ואת אחינו אלתר עם משפחתו (אחותנו חנה כבר היתה אז בישראל). דווקא באותה עת נבלמה ההגירה ולא היתה שום דרך להעביר את כולם יחד. הצלחנו לקבל אשרת הגירה רק בשביל אמא. בעל כורחה הסכימה אמא לנסוע, כי קשה היתה לה הפרידה מאלתר ואשתו ובייחוד מנכדיה חיים בערליה ופייגה רחליה.

והנה סידרנו הכל לקראת הנסיעה של אמא. קיבלנו מכתבים ממנה מה לקחת איתה ומה לא, ואנו כאן שמחים שהנה, הנה מתגשם החלום של שנים, שאמא תהיה כאן אתנו יחד ונוכל להגעים לה את חיייה ולהשכיח ממנה, במידת האפשר, את חיייה הקשים שעברו עליה בריטובה.

והנה כמכה מן השמים, ירדה מהלומה קשה על ראשינו ועל העולם כולו. התנפלותו של היטלר ימ"ש וזכרו והשוואה שהמיט על אחינו בני ישראל וביניהם הושמדו אמנו היקרה ואחינו היקר אלתר ובני משפחתו, בין יתר קדושי ריטובה וקדושי ישראל. זכרם היקר יישמר כלבנו לער, ונשמתיים המהורות תהינה צורות כצור החיים.

הרבנית שושנה טבנקין-גולדברג

אחי, הרה"ג אליהו יצחק פריסמן, זכרנו לברכה

אחי, הרה"ג אליהו יצחק פריסמן ז"ל, נולד בשנת תרס"ב. בנערותו למד ב"חדר" ובישיבה קטנה בריטובה. משהתבגר נסע לישיבת טלו הידועה. כבר בצעירותו נתגלו בו כשרונות עילויים, ובישיבת טלו היה תוך זמן קצר לאחד מבחירי התלמידים. בשנת תרפ"ה עלה לארץ ישראל ונכנס לישיבת "מרכז הרב" בירושלים של הגראי"ה קוק זצ"ל. גם שם התבלט תוך זמן קצר כעילוי צנוע ושקדן גדול. הרב קוק זצ"ל כיבדו וקירבו מאוד, כי הכיר בו מוח מבריק בתפיסתו, בישרותו ובבהירותו. ועם זאת כולו שקט ושלוה מופנם, לא מתוך יהירות אלא מתוך ביישנות, מתוך צניעות ועדינות נפש.

באותה שנה הגיע לירושלים הגרא"א בורשטיין זצ"ל מטברג (שימש, כידוע, ברבנות גם בריטובה) והוזמן ע"י הרב קוק זצ"ל לעמוד בראש ישיבת מרכז הרב. גם הוא כיבד מאוד את אחי ז"ל, והיה רגיל לומר, כי רק אחי תופס את שיעוריו "בכל מאת האחרים".

הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, בהיותו ראש ישיבת "מרכז הרב" כיבד אף הוא את אחי, והיה מכין יחד עמו את השיעורים שהיה מרצה בישיבה.

עם היכון המכון לדרישת התלמוד ע"י הנדיב ר' ישראל אהרן פישל ז"ל. היה אחי בין עשרה הראשונים שהגרא"י קוק זצ"ל הכניס אותו למכון. אחי היה שם חבר מערכת "הלכה פסוקה", שיום הגראי"ה הרצוג זצ"ל. בשבילו לא היה זה מאמץ שכן גם לפני זה, היתה משנתו ברורה ותורתו עשויה פרקים פרקים. על כן נעזרו בו חבריו למכון בהרבה, וכל הדבר הקשה הביאו אליו.

כשנוסד ע"י הרב מאיר ברלין ז"ל מפעל האנציקלופדיה התלמודית, היה אחי בין הראשונים שגויסו למלאכת מחשבת זו, וכתב הרבה ערכים כבדי משקל. עיגו תודה וידיעתו המקיפה, עמדו לו לתרום תרומה נכבדה ביותר, לקידומה של העבודה גדולת ההיקף ורבת האחריות.

הוא חלק לעולמו ביום י"ג אדר ב' תשל"ו. ונטמן במרומי הר הזיתים.

יבורך זכרו ויגון שמו.

חנוך (זונדל) פריסמן

ר' משה מרדכי הלוי קרסנפולסקי, זצ"ל

אבי מורי זצ"ל, יליד העיירה טארטאק שעליד סובאלק בליטא הפולנית, נשלח כעודו נער ע"י הוריו ללמוד תורה ומוסר בישיבת טלו המפוארת. בישיבה למד תורה כעשרים שנה מפייהם של הגאונים ר' אליעזר גורדון, ר' יוסף לייב בלוד ור' חיים רבינוביץ זצ"ל.

כל שנותיו קבע עתים לתורה והמשיך בכך את המסורת המפוארת של הישיבה, שהיה מבחירי ומוותיקי תלמידיה ודבק כל ימיו ברוחה ובמסורתה, ברבותיו וחבריו. לאחר נישואיו עם אמי, שושנה-רעשע בת ר' זושע גרושלבסקי שתתיה, מחשובי העיירה ריטובה, התגורר בעיירה ולמד שתייה, אולם לא רצה להפוך חורתו — אומנות, ושלח ידו במסחר. היה מקובל על בני העיירה כביר-אוריין, תלמיד חכם, נעים הליכות, וכבעל תכונות אציליות וצנועות. היה שתקן מובהק בעניני חול ופה מפיך מרגליות בדברי תורה ומוסר.

היה אחד מאותם היהודים האלמונים, שכל חייהם, מעשיהם, פרנסתם, המשא ומתן שלהם במסחר, מידותיהם והתנהגותם נקבעו עפ"י ההלכה, נתבססו על אדני התורה מתוך רגש של מוסר עילאי.

בתרצ"ה עלתה משפחתנו לארץ ישראל. התיישבנו במושבה רעננה ואבא ז"ל עבד במועצה המקומית. גם כאן התפרסם במידה חסדו שלו, באהבת ישראל, ובעזרתו לנצרכים וסובלים.

נפטר ברעננה כ"ב בתמוז תשי"ה. הנצב"ה.

יצחק דב קרן (קרסנפולסקי)

זכרונות מבית אבא

אבי מורי ר' זושע גרושלבסקי ז"ל נולד בטלו. היה תלמיד חכם וגם גמר בית ספר רוסי ושלט בכמה שפות.

נשא לאשה את אמי מורתי חיה עלע ע"ה בריטובה, שהיתה דור חמישי לאחיו של הגר"א מווילנא, הגאון החסיד ר' אברהם זצ"ל, בעל "מעלות התורה". ביניהם היה פתוח לכל נצרך. אמי היתה תמיד אומרת, "המושיט את היד — צריכים לתת לו".

אבא היה ציוני מסור בלב ובנפש, ועסק יחד עם ר' אליעזר-זאב פריסמן בפעילות ציונית למען הקרן הקיימת לישראל וקרן-היסוד בעיירה. כמו כן היה עוסק בצרכי ציבור באמונה, אסף כסף וקנה עצים כשוק ומתלקם לכל נצרך.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כשהגרמנים כבשו את ליטא, הביאו פועלים מפולניה, בתורים צעירים, "צוואנגס ארבייטער", החזיקו אותם בתנאים קשים, וגם

עבדו קשה. אבא התמסר להם מאד והיה כל שבת בין מנחה למעריב מביא אותם אלינו הביתה לאכול. אמא היתה אומרת „לא הכנתי מספיק, לכל כך הרבה אנשים“, ואבא היה תמיד עונה „מה שיש בשבילנו יהיה גם בשבילם“, והיו מאכילים אותם מכל טוב. לפעמים אחד או שניים היו נשארים אצלנו והיינו מחביאים אותם בעליית הגג. זה נמשך עד גמר המלחמה.

בתרע"ט בא לעיירה מורה בשם גיטל, והוא פתח שיעורי ערב לעברית. ואני וחברותי היינו מהראשונים שלמדנו אצלו עברית.

טראגי מאד שאבא, שחלם כל חייו על ציון וירושלים לא זכה לעלות לארץ-ישראל. נפטר בכ"ד אב תרפ"ז. אמא נפטרה בט"ו בשבט תרצ"א. תנצב"ה.

לאה גרושלבסקי-מילמן

משה כוס

נולד בטלז. היה בין הראשונים שביקר בבית הספר הריאלי. בימי הצאר. בשנת 1921 הוזמן ע"י הועד הציוני של ריטובה כמורה בבית הספר המקומי אשר היה על סף התפתחותו וקידומו. לידינו נמסרו ניהול הכיתות הגבוהות של בית הספר העברי. את תפקידו מילא בכשרון ובהצטיינות. התלמידים התקשרו אל מורה החדש אשר העניק להם ידיעות רבות בשפה העברית ובהיסטוריה על קורות עמנו. משה כוס, נחשב לאחד המורים המוכשרים והמצויינים שבליטא הוא כיהן בבית הספר בריטובה חמש שנים.

א. ל.

מרדכי יצחק סגל, ז"ל

ר' מרדכי יצחק סגל היה תלמיד חכם, אדם מכובד בקהילת ריטובה נולד בסלובודקה, למד בישיבת כנסת ישראל.

ר' מרדכי יצחק סגל ז"ל היה דורש בבית הכנסת שלנו בפני הצעירים. ביום הכיפורים היה נוהג לעבור לפני התיבה, הואיל והוא ניהן בקול צלול וערב והיה מהנה את קהל המשתללים בתפילותיו וכן בדרשותיו. היה קורא פרק לפני „תפארת בחורים“, בימיו האחרונים הקדיש עצמו למטרת „צדקה לעניים“, בימי שישי היה מחלק חלות ונרות לנצרכים. היה פעיל בחברה קדישא והיה „דגל שמש“.

נפטר בשנת 1936, השאיר בן אחד באפריקה הדרומית.

זכר צדיק לברכה.

א. ל.

מפגש חגיגי של בני ריטובה בישראל

(שהוקדש לקבלת ספר הזכרון)

יש חג שמכריזים עליו, ואין נפש הציבור קולטת את טעמו. לעומת זאת, קשה לזכור, אימתי קיבלו בני עיירותינו, מפגש חגיגי בנפש חפצה ופתוחה כזו.

הכל היה במפגש. טוב טעם של סידורים, הכנסת אורחים חמה, והשתתפות מכל פינות הארץ, ואורחים מחו"ל. בני שיבה נפגשו עם צעירים, זקנים ונשים ונוער. ואף כאלה, שלא הכירו איש את רעהו. שיבת בני העיר לזכרונות מסעירים ומנחמים של נעורים ובקצרה: מפגש דורות, פגישה לבבית, שרגשי אהבה וקשר פנימי ליכד אותם.

לשיא הגענו במיצוי הסיפוק בקבלת ספר הזכרון, וגאוות הנצחון הצודק, שהנה הגענו עד הלום. לחג הקציר אחרי חריש. לאחר הרבה עמל ועבודה מפרכת, קיבלו בני עירנו בהתרגשות את ספר הזכרון, ולא אחת נצנצה דמעה בעיני בני העיר, בהחזיקם במו ידיהם את ספר העיירה שלהם.

המפגש החגיגי נערך באולם „בית אשכול" בתל-אביב, ביום כ"ד באלול תשל"ה (31.8.1975). ההשתתפות הרבה, ההקשבה הדרוכה וההזדהות, הפכו את המפגש לחוויה אישית לכל משתתפיו. מרנין ומובן מאליו, היה שילוב חלוקת הספר, ואזכרה מרגשת לנעדרים.

רצתה ההשגחה ורבים מטובי בניה של ריטובה, חלוצי ארצנו ובניה, נשארו לה לפליטה. ובשעה שבריטובה נשרפו גוילים ואש ליחכה את משכנותיה, עשינו בארץ כל מאמץ להוצאת הספר. ועד הארגון, מערכת הספר, ובעזרתם המבורכת של בני ריטובה בארץ ובתפוצות, אסף חומר יקר ערך שרוכז ונאצר בספר, לשם ולזכר יהדות ריטובה, שהיתה ואיננה. ספר ריטובה, בסידורו, ניסוחו ותבניתו, הינו ערך נצחי גם לאומה ולספרותה.

במשך השנים שפעלנו להוצאת הספר, הרגשנו את עצמנו כמלוכדים. כל המפגשים תרמו לקירוב הלבבות, ואנו תקווה, כי גם בעתיד יתהדקו הקשרים, תגבר הריעות בינינו. לטובת בני ריטובה בארץ ובתפוצות.

המערכת

מפגש חגיגי של בני ריטובה בישראל

(שהוקדש לקבלת ספר הזכרון)

יש חג שמכריזים עליו, ואין נפש הציבור קולטת את טעמו. לעומת זאת, קשה לזכור, אימתי קיבלו בני עיירותינו, מפגש חגיגי בנפש חפצה ופתוחה כזו.

הכל היה במפגש. טוב טעם של סידורים, הכנסת אורחים חמה, והשתתפות מכל פינות הארץ, ואורחים מחו"ל. בני שיבה נפגשו עם צעירים, זקנים ונשים ונוער. ואף כאלה, שלא הכירו איש את רעהו. שיבת בני העיר לזכרונות מסעירים ומנחמים של נעורים ובקצרה: מפגש דורות, פגישה לבבית, שרגשי אהבה וקשר פנימי ליכד אותם.

לשיא הגענו במיצוי הסיפוק בקבלת ספר הזכרון, וגאוות הנצחון הצודק, שהנה הגענו עד הלום. לחג הקציר אחרי חריש. לאחר הרבה עמל ועבודה מפרכת, קיבלו בני עירנו בהתרגשות את ספר הזכרון, ולא אחת נצנצה דמעה בעיני בני העיר, בהחזיקם במו ידיהם את ספר העיירה שלהם.

המפגש החגיגי נערך באולם „בית אשכול" בתל-אביב, ביום כ"ד באלול תשל"ה (31.8.1975). ההשתתפות הרבה, ההקשבה הדרוכה וההזדהות, הפכו את המפגש לחוויה אישית לכל משתתפיו. מרגין ומובן מאליו, היה שילוב חלוקת הספר, ואזכרה מרגשת לנעדרים.

רצתה ההשגחה ורבים מטובי בניה של ריטובה, חלוצי ארצנו ובוגיה, נשארו לה לפליטה. ובשעה שבריטובה נשרפו גוילים ואש ליחכה את משכנותיה, עשינו בארץ כל מאמץ להוצאת הספר. ועד הארגון, מערכת הספר, ובעזרתם המבורכת של בני ריטובה בארץ ובתפוצות, אסף חומר יקר ערך שרוכז ונאצר בספר, לשם ולזכר יהדות ריטובה, שהיתה ואיננה. ספר ריטובה, בסידורו, ניסוחו ותבניתו, הינו ערך נחצי גם לאומה ולספרותה.

במשך השנים שפעלנו להוצאת הספר, הרגשנו את עצמנו כמלוכדים. כל המפגשים תרמו לקירוב הלבבות, ואנו תקווה, כי גם בעתיד יתהדקו הקשרים, תגבר הריעות בינינו. לטובת בני ריטובה בארץ ובתפוצות.

המערכת

ר' אלתר ב"ר דב ואביגיל לויטה, עורך ספר ריטובה, זכרוננו לברכה

לפתע נקער מתוכנו. בעוד תפארת נעורים חופפת על שערות ראשו המלבינות. פתאום נלקח מתוכנו — שלא בעתו. הוא לא כתב ספרים הרבה — אבל לכל מה שכתב יש יונקות שלוחות לעומק. הוא לא דיבר הרבה — אבל לכל מה שדיבר, היו פארות נטויות כלפי החזון. פרי עטו על החינוך העברי בליטא ובדרום אפריקה, היו דברי הגות ועיון, שיש בהם משום תרומה להבהרת בעיות החינוך. ראוי להזכיר גם את מאמריו, שפורסמו בחיבה ובהערצה — לאחר כל ביקור בארץ, בטרם התערה בה.

אחד המעטים. מיחירי סגולה בין אנשי הרוח הנאמנים, שומרי משמרת הרעיון והמפעל בציונות ובתנועת העבודה. אישיות טהורה ויקרה, צנועה וענוה, אשר היתה לאנשי ריטובה, כנר תמיד המקרינה מזויות מחבואים את „שיותי“ המוסרי במעשינו ובמחשבותינו.

ראינו אותו כמייסד ומחנך בית הספר בריטובה. לא היה ענין ציוני שאלתר לויטה. לא לקח חלק פעיל בו. בשלבים השונים של פעולותיו ראינו אותו יוקד בגבורה, באהבת ציון ובאהבת ישראל. הוא היה הראשון למתנדבים, לכל דבר, עוז רוחו, שכלו הבהיר, אחריותו, שיקול דעתו ועצתו הנבונה, עשו את נוכחותו הכרחית בכל מקום, שצריך היה להניף משא כבד. ועם כל זאת, הפשטות — היתה מתכונת רוחו היסודית.

אישיות מופלאה, דמות החטובה כליל מעולם האצילות, אשר מעיינות של זוך נפשי שפוכים על רום קומתו, עשיר בידע וברעיון, בעל לב פתוח, ר' אלתר לויטה, התגלה כאציל, גם בלבושו וגם בהלבוש. והצטיין כמרכיץ תורה משובח וכמחנך כחסד עליון. הוא נחשב למעצב דמות של דור שלם אשר גדל לתפארת.

ר' אלתר לויטה, המורה — המחנך והעסקן, לא הפסיק מעולם ממשנתו, לא חדל ללמוד וללמד. לא פסקו אצלו צער העבודה ולבטתה, יקר נפש, תמים וצנוע בחייו, ובהליכות חייו. הופעתו היתה תמיד כובשת את הלבבות, כי אמרה כבוד והדר, בו נשתמרו כל הסגולות והכוחות הנפשיים הדרושים לרוקמי המסכת של תרבות ישראל, עוז רוחו וצלילות הדעת, לב לזהט וכואב כאב הזולת.

לאחר מחלה קשה נאסף מאתנו. ניתקו הנימין, אך יסיפו לרטוט בספר ריטובה אשר הגה, חלם ולחם, וזכה — להוציאו לאור.

מבין שפע העלילות בוקע ועולה אלתר לויטה, האיש היקר, מחנך דורות בריטובה ובדרום אפריקה, שהליכותיו התרבותיות, דיבורו המלבב, נקיונו הנפשי, העלוהו לדוגמה מחנכת לדורנו ולדורות הבאים.

ארגון יוצאי ריטובה

הרב אהרן בן ציון שורין,

ניר-יורק.

מרים יקרה והכיבה,

בצער רב קראתי במכתבך, את הבשורה המדאיבה והמכאיבה, על הסתלקות אחיכם הגדול והדגול, בן עירנו המפואר, ר' אלתר לויטה, נ"ע, ואני מביע לכולכם, לכל המשפחה הגדולה את רגשי תנחומי העמוקים מקרב לב.

קצת נוחם אפשר למצוא בזאת, שר' אלתר היקר, זכה עדיין לראות כמו עניו בהתגשמות חלומו הנהדר, הקמת מצבה מתאימה לעירנו היקרה — ספר ריטובה, ומכאן שהוא זיכה לקדושי ריטובה לקיום זכרונם לדורות הבאים. זכה הוא בעצמו, שספר זה הוא באותו הזמן גם אנדרטה חשובה לשמו, לזכרו ולפעולותיו הנהדרות במשך כל ימי חייו הברוכים.

חכמינו אומרים: אין עושים נפשות (מצבות) לצדיקים. דבריהם ומעשיהם — הם הם זכרונם. ור' אלתר, זכה בחייו להרבה מעשים טובים, בחינוך ובאהבת ארץ ישראל, לבנינה ולשגשוגה. יהי זכרו ברוך!

מתוך דף חודשי המוצא ע"י:

אגודת בית הכנסת תל-גנים

ע"ש, פרשת קרח, כ"ח סיון תשל"ו, 26.6.1976.

וחמשכילים יזהירו כזהר הריקיע, ומצדיקי

הרבים ככוכבים לעולם ועד.

(דניאל י"ב, ג')

ביום כ' אייר נצחו אראלים את מצוקים ואנו עומדים בראש מורכן לפני קברו הרענן של חברנו הטוב אליהו אלתר לויטה ז"ל.

אנו כאן, שמיינו הטוב שחינו ומבשמו התבשמנו, רגשים אנו ביותר לאבידה זו שאין לה חזרין. נעדר מאתנו חבר בעל אופי עשיר, מלא תוכן, מאותו סוג של אנשי מעלה המעמידים את האמת, היושר והצדק כתנאי ראשון בראש דרכם.

אליהו אלתר לויטה ז"ל, קיים על עצמו מה שכתוב (ויקרא כ"ה, י"ז) „ולא תונו איש את עמיתו" קרא „אמיתו". בחייו לא הונה את האמת שלו, שהאמין בה, וגאבק עליה.

המנוח היה בן דור משכילים נאמני המסורת שומר מצוות, ששילב תואר אקדמי עם ספסל בית המדרש. הוא ינק מילדותו ממבועי התורה והמוסר המפעפעים שבליטא. והקדיש חייו להנחלת מורשת אבות לדור הצעיר, בצורה נלבבת ונעימה במסגרת

התחייה הלאומית. התחיל בהוראה בבתי ספר בליטא, והמשיך כמורה, מנהל, מפקח ומנהל אזורי בדרום אפריקה בהצטיינות מרובה.

כל חייו, כל עצמתו היו נתונים להוראה והיגוד. הוא התמסר לתפקיד בנאמנות כל שיעור שלו היה מתוכנן. גדוש הסברה יסודית וגיונית ומתובל בתוך פרדס התנ"ך ומאמרי חז"ל, באווירה של השראה נפשית נעימה.

דרכו בהוראה היה מאמץ בלתי נרחע. מתוך אהבת ישראל לחינוך דתי לאומי. בלבו קיננה אהבה נפלאה לתנ"ך ודברי חז"ל. אהבה זו היתה תוססת בכל שיעור בכיתה, ומהדהדת בשירים הלאומיים שהיה כל כך מנעים על תלמידיו. הוא נלחם נגד הנטייה הפסכודימודרנית ערטילאית, שהשתלטה בכמה בתי ספר בגולה, שינקה השראתה מהמילון לשפה העברית גרידא, והתגדרה בשירים חלוציים וספרות חילונית מדולדלת מתבוללת.

נאמן לעקרונותיו, אירגן בין השאר פעולות מבורכות, בכמה מוסדות חינוך ברחבי דרום אפריקה — תפילה בציבור מסודרת לילדים ומבחן ביהדות לבנות מצווה, אף כשעלה לישראל, המשיך עד סוף שנותיו האחרונות, להמתיק את קשיי הלשון לעולים חדשים.

מתוך מסירותו הנאמנת, הצליח לטעת את כיסופי הנפש לגאולה בלב בני ביתו והניכיו. וזכה ליהנות מפרי עמלו. בנו ישראל, ובתו אביגיל ומספר רב של תלמידיו מעריציו, כולם הקימו בית בישראל.

ארבעה דברים, שהם תשמישו של עולם, אם אבדו, יש להם חליפין. יש לכסף מוצא ומקום לזהב יווקו, ברזל מעפר יוקח, ואבן יצוק נחושה (איוב כ"ח, א'–ב'). אבל תלמיד חכם שמת, מי מחליפו, ומי מביא לנו תמורתו. חבל על דאבדיו!

ז. ליסון

שלמה גולדשמיט, זכרנו לברכה

בכ"א בשבט תשל"ז, נלקח מאתנו בן עירנו המכובד שלמה גולדשמיט, ז"ל. ממארגני „מכבי"אש" בעיירתנו, ומפקדה רבות בשנים. למענה פעל במסירות רבה וללא ליאות. היה נאמן ביחסיו עם חברים וידידים. מסור לאידיאלים ולערכים, שהאירו לו את הדרך בכל הנסיבות.

בהגיעו ארצה, היה ביתו פתוח לרווחה לכל נזקק. היטיב עם הבריות בשפע ובטוב לב. והיה תמיד נענה לפניית אדם בדאגה או בצרה.

השאיר שני בנים, הבכור ישראל פז, עתונאי וחברת מערכת „על המשמר" והשני אליהו חבר קיבוץ גיר דוד.

שמו של גולדשמיט ינון לנצח בלב בני עירו. ארגון יוצאי ריטובה בישראל

מובשוביץ זונדל

בן אידיה'גיסה ואברהם שבתאי, ז"ל

נולד 25 אוקטובר 1913

נפטר 16 אוגוסט 1975

עם הופעת הספר, הגיעתנו ההודעה המעציבה על הילקח מאתנו ללא עת בן-עירנו היקר, מובשוביץ זונדל, זכרנו לברכה.

ידענו, אין נצח בחיים, אבל זונדל נשאר עמנו בלב, בכל מקום, בכל עת, לנצח. על טוב לבו, נדבנותו, והיותו הראשון להיחלצות לעזרתנו בהוצאת ספר הזכרון שלנו.

ארגון יוצאי ריטובה בישראל

אל בני עירנו,

קיבלנו הרבה מכתבים, הנותנים טעם לשבח, על הוצאת ספר הזכרון. רובם מציינים את אנדרטת הפאר שהציב ארגון יוצאי ריטובה בישראל ובתפוצות, חלקם מציינים את הביאוגרפיות המעניינות על אישי ריטובה, הכתובות ברוב חיבה וחק. ובדרך כלל, מביעים חוקרתם על המעשה הרב, בריכוז החומר הנוגע לקהילות ריטובה. אין לנו האפשרות לפרסם את כל המכתבים וההערות. אנו מסתפקים, איפוא, בהבאת הערכתו המקיפה והמאלפת של בן-עירנו הדגול, הרב אהרן בן-ציון שורין, אשר הודפסה בעתון „מארווערטס“, ביום 2 ביולי 1976.

א יזכור-בוד וועגען מיין היים שטעטלע ריטעווע

פון הרב אהרן בן ציון שורין

זכרונות פון מייןע קינדער יארן, וואס דאס בוך האט מיך איצט דערמאנט. — בילדער פון דעם אמאליקן אידישן לעבן וואס איז אזוי גרויזאם פארי שניטן געווארען. — נאך א ווירדיקער מאנומענט אין דער אירישער חורבן ליטעראטור.

שוין עטליכע חדשים ווי איך האב ערהאלטען פון ישראל דעם יזכור-בוך וועגן מיין הייס-שטעטלע ריטעווע, אין דער ליטע. און מיט געמישטע געפילען פון צופרידענהייט און הארץ-ווייטיק האב איך געמאכט איבער דעם בוך די ברכה "שהחיינו". דאס בוך ענטהאלט דריי טיילן: העברעאיש, אידיש און ענגליש.

די צופרידענהייט מיינע איז, וואס מיין הייס-שטעטלע האט שוין זוכה געווען צו א שיינע ליטערארישע מאנומענטאלע מצבה, פון וועלכען קינדס-קינדער פון ריטעווע וועלן קאנען ארויסלייענען און לערנען וועגן זייער אפשטאם פון די אמאליקע שיינע דורות, און פון דעם שיינעם אידישען לעבן, וואס די ריטעווער אידען האבן געפירט, ביז דער דייטשישער צר הצורר האט פארשניטן זייער לעבן.

און מיין טיפער הארץ-ווייטיק איז, וואס דער דאזיגער מצבה-בוך האט ווידער אויפגעוועקט אין מיר דעם גאנצן תהום פון תורכן, וואו איך האב ווידער געזען דעם טראגישען אומקום פון מיינע טיערע און ליבע ריטעווער, צווישן וועלכע ס'זיינען געווען אזויפיל נאהענטע משפחה-קרובים און חברים פון מיין קינדערהייט, און ווער, אין ריטעווע, איז ניט געווען א גאר נאהענטער פריינט?

און ביים לייענען דאס בוך האב איך ווידער איבערגעלעבט דעם צער און ציטער, און ערשיטערונג פון די מלחמה-טעג, ווען מען האט ערשט געהאט געהערט פון דעם שרעקליכען חורבן.

אין דעם דאזיקען ריטעווער יזכור-בוך ווערט געשילדערט מיט אזויפיל הארץ-סיעטעט דאס שיינע לעבן פון די ריטעווער אידען, און אין דער זעלבער צייט איך די טרויעריקע מאמענטן פון חורבן.

און ביי דער געלעגנהייט וויל איך אויסדריקן מיין הארציגן דאנק צו דעם רעדאקטאר פון בוך ריטעווע, ר' אלתר לעוויטע, פון חל אביב, מיט אלע ריטעווער לאנדסלייט פון ישראל, פון אפריקע און פון אמעריקע, וועלכע האבען מיט אזויפיל מיה און איבערגעבנהייט געשטעלט אסדי שיינע מצבה נאך אונזער הייס שטעטלע ריטעווע.

ר' אלתר לעוויטע, א געבארענער אין ריטעווע, האט אויך געשפילט א בכבוד-גע וויכטיקע ראלע אין דעם ערציהערישען און קולטורעלן לעבן פון ריטעווע, אויפ'ן שוועל פון דעם איצטיקען יארהונדערט ביז צום סוף פון די 20'גער יארען, ווען ער האט עמיגרירט קיין אפריקע, און האט שפעטער עולה געווען קיין ארץ ישראל.

איך דערצייל, כאטש אין קורצע ווערטער, וועגן דעם רעדאקטאר פון בוך, ווייל ער איז געווען דער לערער און ערציהער פון דער מיידעל שולע פון ריטעווע פאר א סך יארען, און ער האט אויך געשפילט א באדייטענדע ראלע אין פארמירען די ציון-באוועגונג אין ריטעווע צוזאמען מיט נאך אנדערע ציון-עסקנים. און אין בוך שפיגעלט זיך טאקע אפ גאר שטארק, א דאנק אים, דער אידישער קולטורעלער לעבן אין ריטעווע.

אבער דאס איז נאר א טייל פון בוך.

איך לייען דאס בוך ווייטער און עס שווימען אויף פאר מיר די בילדער פון ריטעווער בית-מרש, די פרעכטיקע שיינע קאלטע-שוהל מיט איר קינסטלערישען

געשניצטן ארון-קודש, וואס איז געווען פון די איינצעלענע שענסטע אין דער ליטע; דער חדר וואו איך האב געלעדענט. וואו צווישען די רביים און לערער איז געווען דער באלבטער אומפארגעסליכער רבי, ר' יאסל איציקאוויץ. וועלכער פלעגט אונז אויך דערציילען די שיינע אגדות (מעשה'לעך) פון מדרש און גמרא, און וואס א דאנק דעם האט ער איינגעפלאנצט אין די חדר-קינדער א סך ליבשאפט צו תורה, אידישקייט און צו ארץ ישראל.

און אט שווימט ארויף אויפ'ן זכרון בילדער פון מיינע ישיבה-יארן אין דער ישיבה פון ריטעווע, וואו מיין פאטער הרב ר' משה שורין, ז"ע, איז געווען דער מנהל און דער ראש הישיבה פון דעם העכסטען גמרא-שיעור, וואס צווישען זיינע תלמידים זיינען געווען בארימטע מצוינים. און דער אנדער ראשישיבה איז געווען מיין אנקעל הרב ר' יצחק אלעזר ווישנעווסקי הי"ד, וועמען די נאציס האבן אומגעבראכט צוזאמען מיט מיין טאטע שיינע, און קינדער, ווען ער איז שפעטער געווען דער רב פון דעם שטעטל קאלינינאן. און איך וויל אויך דערמאנען הרב ר' יוסף זאב ליפאוויץ, וועלכער איז אויך געווען א ראש ישיבה אייניגע יאר, איידער ער איז אוועקגעפארען זיך באזעצן אין תל אביב, ווען תל אביב איז נאך געווען א קליין שטעטלע, אין די ערשטע צוואנציגער יארן.

און מיר ריידן וועגן דעם תורה-לעבן פון ריטעווע מווען מיר דערמאנען די בארימטע רבנים, גאונים, פון ריטעווע: רבי אברהם אהרן בורשטיין, שפעטער ראש ישיבה אין הרב קוק'ס ישיבה אין ירושלים, רבי יצחק אליהו גפן, און זיין זון הרב אברהם שמעון גפן, היינט אין ישראל, און דער לעצטער ריטעווער רב, ר' שמואל פונדילער, הי"ד, וועמען די רוצחים האבען אומגעבראכט דורך גרויסע יסורים. און די פריערדיקע רבנים ר' ברוך בענדעט גראד; רבי נפתלי הירץ; ר' מרדכי יפה, אן אייניקעל פון רבי מרדכי יפה, דער בעל „הלבושים", און רבי יצחק בר' מנחם אהראנאוויץ, באקאנט אלס רבי איצ'ה דער דיין.

און צווישן די רבנים אפשטאמיקע פון ריטעווע דארפען דערמאנט ווערן: הרב ברוך מארקוס, דער געוועזענער הויפט-רב פון חיפה, פאר א תקופה פון 50 יאר; הרב אהרן שלמה זאלמאנאוויץ, רב אין סאפיזשאק און שפעטער אין מאנטרעאל, קענעדיע. ער איז געווען אן אייניקעל פון ווילנער גאונים ברודער ר' אברהם, דער בעל „מעלות התורה"; הרב חיים זלמן קראן הי"ד, רב אין פאקראי, ליטע, און איינער פון די גרינדער און פירער פון דער ארטאדאקסישער באוועגונג „צעירי ישראל"; הרב יוסף חיים זאקס, ראש ישיבה אין דער ישיבה „אהול משה" א מכינה צו דער בארימטער סלאבאדקער ישיבה כנסת ישראל; הרב שלמה עזרא מער, א דיין אין ריטעווע און שפעטער א ראש ישיבה אין פאניוועזש.

און איך וויל אויך נישט אויסלאזן מיין זיידען, מיין מוטער'ס פאטער, הרב ר' משה אהרן דאווידאוויץ, א ריטעווער איידעם, א בקי אין ש"ס און פוסקים און אן אפשטאמיקער פון א סך דורות רבנים. זיין פאטער, ר' אברהם אבלי, איז דער מחבר פון א פירוש אויף משניות „אהבת איתן" געדרוקט אין די גרויסע ווילנער משניות.

און לאמיר שוין אויך דערמאנען הרב יואל שלום שערהיי, מיט זיין זון דר. מעגדל יהודה לייב שערהיי, וועלכער איז געווען א בארימטער דאקטאר מעדיצין אין ריגע און אויך א גרויסער גאון אין תורה.

ריטעווע איז טאקע געווען א קליין שטעטלע, אינגאנצן, פאר מיין געדענקען, ארום צוויי הונדערט משפחות. — אבער אין דער זעלבער צייט האט זי ארויסגעגעבן בארימטע רבנים, מלומדים, שרייבער, דאקטוירים און אינטעלעקטואלן, און דאס איז אזוי געווען, ווייל ריטעווער אידען, ווי די אידען פון ליטע בכלל, האבען ליב געהאט תורה און לערנען, און די ריטעווער אידען האבען זיך מוסר נפש געווען אויסצוהאדעווען גוטע אידישע קינדער.

די ריטעווער בחורים האבען אלע געלערנטע, ווער אין די גרויסע ישיבות, די מערסטע פון זיי, און ווער אין אוניווערסיטעט. און די מיידלעך האבען געלערנט אין דער יבנה גימנאזיע פון טעלז.

די ריטעווער טאטעס און מאמעס האבען אפגעשפארט זייער ביסען ברויט פון מויל, אבי צו שיקען זייערע קינדער לערנען.

אט זע איך צווישען די נעמען און בילדער פון בוך די ישיבה-בחורים, וואס האבן געלערענט פריער אין ריטעווער ישיבה און שפעטער אין די ישיבות פון טעלז און סלאבאדקע. איך ליינען ארויס לזכרון די נעמן: הרב שמואל לעווינסאן; הרב יחיאל טאלמאן; הרב שלום זאקס; הרב חיים איציקאוויץ; הרב ברוך שטראן; און די אנדערע: אלחנן באבוש; שמעון פרידמאן; שמואל פעסקין; זאב היימאן (שפעטער שטודירט אלס בוי-אינזשינער); צבי גלזין, שלמה באבוש; שלמה יעקב זאלצמאן; אבא זאקס; יעקב משה אלשוואנג; יואל שלום גריקשט; יצחק וואלף; חיים פיג; און די ברידער שמואל, משה חיים און יצחק שור. כמעט אלע פון זיי זיינען אומגעקומען דורך די נאציס.

אויסער זיי איז פאראן אין בוך א גאנצע ליסטע פון אלע קדושים, וועלכע זיינען אומגעקומען כ"א תמוז, אין יאר תש"ב.

צווישען די ריטעווער-טעלזער ישיבה-בחורים וויל איך אויך דערמאנען ר' יצחק אליהו פריסמאן, וועלכער האט שפעטער געלערענט אין ישיבת הרב קוק אין ירושלים, פון די גרעסטע גאוים אין ירושלים, און פון די וויכטיגסטע מיטארבעטער פון דער תלמודישער ענציקלאפעדיע. הרב קוק האט זיך געשפיגעלט און שטאלצירט מיט אים. צווישען די אנדערע ריטעווער וויל איך אויך דערמאנען הרב יואל דוב זאקס, א געוועזענער תלמיד פון טעלזער ישיבה, א שרייבער בחסד עליון און רעדאקטאר פון דער רעליגעזער צייטונג „דאס אידישע לעבען". און זיין ברודער בענדעט זאקס, א דאקטאר מעדיצין, און פון א פריערדיגען דור, וועלכער איז געווען אויך באקאנט אין אמעריקע — פראפעסאר געצל זעליקאוויץ, א פראמינענטער שרייבער, מחבר פון ביכער און א שפראכען קענער. אין די יונגע יארן איז ער געווען באקאנט אלס „ריטעווער עילוי".

צווישען די חשובע בעלי-בתיים פון ריטעווע וויל איך אויך דערמאנען ר' פייוול אדוויין, א בקי אין ש"ס און לסוף ימיו ווען ער איז שוין געווען בלינד האט ער

גע'חזר'ט משניות און א צאל מסכתות אויף אויסווייניק: רבי מרדכי יצחק סגל, וועלכער פלעגט יעדען שבת לערנען מיט אידען מיט גרויס געשמאק די פרשת השבוע דורכ' געפלאכטען מיט שיינע מאמרי חז"ל; רבי אליעזר פריסמאן, א תלמיד מצוין פון סלאבאדקער ישיבה, און פון די באקאנטע חובבי ציון און דער מורשה פון קרן קימת לישראל; זלמן אבעלאוו, א משכיל, און דער דירעקטאר פון ריטעווער פאלקס באנק; ר' שמואל צבי זאלצמאן, וועלכער האט געלערנט אין דער גרויסער „קעלמער תלמוד תורה" און בכבודיגער עסקן אין שטאט. און איר קאן אויך גיט אויסלאזען די לעגענדארע צדקניות עלקע איטעס, וועלכע איז געווען ווי א מאמע צו ארימע משפחות אין שטאט.

איך קאן גיט פארבייגיין און גיט דערמאנען דעם גוט-בארימטען מוזיק קאמפאזיטאר גבריאל גראד, וועלכער האט געשאפען מוזיק צו די לידער פון די בארימטסטע העברעאישע פאעטען און אייגענע לידער, וואס ווערן געוונגען ביז היינט אין ארץ ישראל. און ער האט אויך געקראגן א פרייז פאר זיין הימנע איבער דעם תל אביבער פארט, באקאנט אלס „שיר הנמל".

עס איז ממש אוממעגליך אין די ראמען פון א צייטונגס-ארטיקעל איבער צוגעבען כאטש א טייל פון בוך. איך האב ארויסגעכאפט די דערמאנטע נעמען, כדי צו זען וואס איין קליין אידיש שטעטעל האט פארגעשטעלט מיט זיך פאר'ן אידישען לעבן. און פון דעם קאן מען אויך לערנען ווי גרויס ס'איז דער אידישער חורבן אין ברייטען פארנעם, וואס די נאציס האבן פאראורזאכט צום אידישען פאלק.

איך וויל בלויז צוגעבען צום סוף, אז פון דער ריטעווער יוגנט זיינען געווען א באדייטענדע צאל חלוצים, וואס פארנעמען א בכבוד'יגען ארט אין דעם נייעם אויפבויו פון ארץ ישראל און פון דער מדינה.

דאס בוך ריטעווע איז א שיינע מצבה נאך א שיינעם אידישן לעבן וואס איז אמאל געווען און איז היינט דארט מער גיטא.

תיקונים והשמטות

ספר ריטובה לא נעשה מראש על פי מתכונת אחת, כי אם ליקוטים של רשימות, שנכתבו בזמנים שונים ע"י כותבים שונים.

לטוות חוטים אלה לארג אחד — לא היה דבר קל, זוהי הסיבה לליקויים. ומגמתנו — לתקנם בזה.

1. ברשימת קדושי השואה לא נכללו, לצערנו הרב, השמות כדלקמן:

ר' אורווין יוסף בר' פייוול (שרגא) ומשפחתו.
ר' אורווין ישעיהו בר' פייוול (שרגא) ומשפחתו.
ר' נחום וחנה זינגר ומשפחתו.
מוסליו גרשון ופנינה בר' יצחק לייב ושרה פלוקס.
הרב יוסף חיים זקס כן אלקה איטעס ומאיר, הוא היה ראש ישיבה בסלובורקה.
זקס אליהו, בנם של אלקה ומאיר.
זינגר רחל בת מיכאל.
למנכסי מערע מרים.
למנכסי אברהם ובני משפחתו.
מן שמואל יעקב ולאה בת ר' יצחק לייב ושרה פלוקס.
סירומה הינדה לאה ד. פעלשערקע.
פונק'פלדמן מלכה ומשפחתה.
פראג רחל לאה בת רב ומיכלה כץ.
קפלן אברהם כן יחיאל ברוך ומשפחתו.

2. ברשימה „אנו עולים ארצה" הושמטו השמות:

במקום דוד בבצ"ק ומשפחתו — צ"ל: דוד ברצ"ק ומשפחתו
הוריו של הפרופסור גצל זליקוביץ
עלו בשנת 1906
משאל בן ר' יצחק לייב ושרה פלוקס ומשפחתו
1923
לאה מרקוס ברמן בת ר' יצחק גרשון
1923
דבורה בירגר, בתם של אביגיל ורב לייטה, עלתה ארצה בשנת 1925.
היתה מהחשובים הראשונים של נתניה, הלכה לעולמה בשם טוב
ביום שנת תשל"ז (1977). תנצב"ה.
במקום חנה גלמן — צ"ל: חנה גלזין ובעלה אריה בקר
1924

תיקון 1.

בדף 9 שורה 15, צויין כי הארובה הראשית דרכה עבר העשן מן התנורים שבדירות, צ"ל:
בלב הפרוזדור היה מקום משותף לבישול, לכביסה וכיו"ב, וארובה פתוחה לעשן.
התנורים שבתוך הדירות, העלו עשן דרך צינורות לתוך הארובה הראשית...

תיקון 2.

בדף 21, בקטע האחרון, צ"ל:
איצ'ע (יצחק) יאנקע צויבר, שהיה אחד השמשים הפעילים בחברה קדישא.

תיקון 3.

בדף 22, בקטע הראשון, צ"ל:
בראש החברה של הנשים עמדה מרת פייגה רחל הירשוביץ, גם לה היו סגניות.

אחת מהן היתה שבע כ"מאירוביץ, שהיתה אשת חיל גדולה והיתה אחת הפעילות ביותר בחברה. מרת פייגה רחל הירשוביץ הכניסה הרבה שכלולים מודרניים בבית המרחץ. היא דאגה ל"מקווה" וכן לכמות מספיקה של אמבטיות לנשים. נשות ה"חברה קדישא" דאגו לטהרת המת ולתפירת התכריכים.

תיקון 4.

בדף 22, שורה 11, במקום עמילה תודרס, צ"ל:
סמולה (שמאלה) תודרס.

תיקון 5.

באותו דף, שורה 31, כתוב „אף אחד לא קידש על היין” — צ"ל:
אף אחד חוץ מבעלי, טרם קידש על היין בבית הזה. אנחנו, כולנו ביחד, עם ריבה לאה"קה וצ'רקה הבנות של פערע ופסה שפירא, שרנו זמירות של שבת.

תיקון 6.

בדף 49, מתחת לתמונת ביה"ס, צ"ל:
מימין לשמאל: המורה אלתר לויטה עם העסקנים דוד הנדלר, זלמן אבעלאב, שמואל זקס והמורה כוס משה.

תיקון 7.

בדף 53, בתמונה של „ועד צעירי ציון”, צ"ל:
יושבים מימין לשמאל: א. לויטה, ד"ר בנדט זקס ואורי גרול. עומדים מימין לשמאל: המורה הלל זקס, אלטע גרול, פייגע רוזה שפירא ודוד הנדלר.

תיקון 8.

בדף 57, בתמונה של תנועת הצופים, צ"ל:
יושבות על הדשא, מימין לשמאל: בריינה גרולמן, דינה איצקוביץ, יוכבד זקס ואסתר פוסל. יושבות בשורה האמצעית, מימין לשמאל: גיטה יהודית זקס, רבקה כבוש, גויטע זאקס, רחל אוירבוך, לאה מאזה, אסתר סגל ושיינה (יפה) זקס. עומדים בשורה האחרונה, מימין לשמאל: וואלפוביץ, משה צלקר, מרים בריק, רפאל מאזה, תמר זקס ושרה לויטה.

תיקון 9.

בדף 97, בקטע הראשון, מופיע שמו של ד"ר שרה... בקטע השני על הד"ר מענדל יהודה לייב „שרה”, צ"ל: „שרהיי” ולא שרה.

תיקון 10.

בדף 118, במקום „בבנק עבדו שני כחורים”, צ"ל:
שתי בחורות, שושנה ברלוביץ-כבוש הי"ד, ורבקה זלצמן, תיבדל"א.

תיקון 11.

בדף 121, תמונת החופה היא מטקס החתונה של שרה גיטל רבינוביץ ואורי גרול.

תיקון 12.

בדף 191, הדלקת הנר במרחף השואה היא ע"י: צילה ורקול אריאלי.

תיקון 13.

בדף 192, בקטע של בריינה גרולמן, כתוב "מלכה קריינגל שפירא", צ"ל: מלכה קריינגל שפירא.

טעות זו נשנית בדף 193 — וצ"ל: "מלכה קריינגל שפירא".

תיקון 14.

בדף 220, בתמונה הראשונה, צ"ל:

זלמן לייב לויטה בכיתתו.

תיקון 15.

בדף $\times \times \times$ בחלק האנגלי, בתמונה "מכבי אש", צ"ל: יושבים מימין לשמאל: 1. ליטאי; 2. אלחנן בבוש; 3. שלמה גולדשמיט, המייסד ויושב הראש של מכבי האש; 2 ליטאים או 1 אינו מוזכר. עומדים מימין לשמאל: דוד לוגדון, דוד פרידמן, בני קרובלניק, אורי גרול והשל גרבר.

תיקון 16.

במקום דידוביץ שלום לייב ואשתו — צ"ל: דידוביץ הרב שלום לייב ואשתו עטה.

הערה:

תוכן הענינים של ספר ריטובה — נמצא בדפים 224—226.

אחרית דבר

37 שנים חלפו מאז חורבנה של עיירתנו ריטובה. נחוץ היה לנו כוח ורצון, כדי לא להתייאש מהמשימה שהטלנו על עצמנו להוצאת ספר הזכרון.

נאלצנו להתגבר על איסוף החומר, איסוף תמונות לגלופות ובעיקר, באיסוף האמצעים הכספיים למימון הוצאת הספר.

בני ריטובה האמונים עלי מסורת אבות וסגנון החיים הספוגים טל ועסיס של ריטובה היהודית, לקטו אבני זכרון, והוציאו ספר לתפארת. חוברת זו המשלימה את החסר, תימצא בתוך הספר שבידי יוצאי עיירתנו באשר הם שם.

יד ברוכה טיפלה בו, ברכת כולכם ליוותה אותו, וזו ההצלחה, וזו הברכה.

מנ"י אב תשל"ז

המערכת

יולי 1977